

Novozámský, Jiří

Základy analýsy kapitalistické výroby

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1958, vol. 7, iss. G2, pp. 95-96

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111799>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

kých údajů, které našim hospodářským pracovníkům umožňují provést srovnání podmínek, za kterých je uskutečňován pohyb spotřebního zboží v SSSR a ČSR. Mnohé číselné údaje z posledních let poslouží dobře i pracovníkům ekonomické propagandy. To je v podstatě hlavní přínos sborníku. Publikace však nespĺnila očekávání potud, pokud měla představovat ucelenou práci, jak konečně naznačuje i sám její název. Jednotlivé stati, i když jsou psány podle stejného schématu, nejsou voleny tak, aby sborník odpovídal na hlavní otázky vývoje sovětského obchodu v jejich vzájemné jednotě. Ve většině statí převládá výčet hospodářských faktů, zpracovaných namnoze popisnou metodou bez důkladného hodnocení. Mimo nepatrné výjimky je v práci značně opomenut komplex teoretických ekonomických otázek, jejichž řešení při rozvoji socialistického řádu v SSSR mělo nesporný vliv na vývoj úsekové ekonomiky obchodu a tím i na samu obchodní praxi. Nedostatky v celkové koncepci i v pojetí jednotlivých statí snižují jistou měrou význam sborníku i jeho přínos k soudobé ekonomické literatuře.

Vítězslav Řiháček

Základy analýsy kapitalistické výroby. (François Quesnay: *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*, SNPL Praha, 1958, přeložil Dr Vojtěch Zamarovský).

Letos uplynulo 200 let od vydání slavné *Tableau économique* francouzského ekonomy François Quesnaye. Při této příležitosti byl vydán v češtině první výbor z jeho prací. (Doposud byly česky otištěny pouze dvě drobnější Quesnayovy práce, a to hesla „Obilí“ a „Pachtýři“ z francouzské *Encyklopedie aneb Racionálního slovníku věd, umění a řemesel*, SNPL Praha, 1954.) Kniha obsahuje šest statí: Rozbor ekonomické tabulky; Všeobecné zásady ekonomického řízení zemědělské země; Ekonomické problémy; O průmyslu, obchodě a sterilní třídě; Poznámky o peněžním úroku; Dopisy pachtýře a pozemkového vlastníka. Otištěné práce jsou vhodně vybrány i uspořádány a podávají ucelený přehled o Quesnayových názorech.

Politickou ekonomii se Quesnay začal zabývat ve značně pokročilém věku jako dvaadešátiletý muž. V této době byl již proslulý svými pracemi z lékařství a měl význačné společenské postavení „prvního rádňého lékaře Jeho Veličenstva Ludvíka XV.“ K národohospodářské problematice přivedla Quesnayho špatná hospodářská situace Francie v polovině 18. století. Quesnay se nechce spokojit pouhým léčením markýze de Pompadour a zpracovává recept pro „vyléčení“ Francie. Tímto receptem je „tableau économique“, v kterém je stanovena diagnosa, podle níž je třeba „léčit“ reformami seshora neudrživé předrevoluční francouzské hospodářství. Ludvík XV. důvěřoval zřejmě diagnosám svého lékaře, a proto sám provedl první obtahy *Analyse du Tableau Économique*. Dílo vyšlo pouze v několika málo exemplářích a přes značný ohlas Quesnayových názorů v té době upadlo brzy v zapomnění. Zapomnělo se na ně jak v tehdejší francouzské hospodářské politice, tak i v pozdějším vývoji politické ekonomie. Z temnoty zapomnění „vytáhl“ Quesnayovy názory teprve Marx, který také dokázal vysvětlit „ekonomické tableau“ — „tuto sfinu, která zůstávala nerozřešitelná pro celou novodobou ekonomii (Engels, *Anti - Dühring*, Svoboda Praha, 1949, str. 16 a Marx-Engels, *Dopisy o Kapitálu*, SNPL Praha, 1957, str. 369).

Při zobrazení ročního reprodukčního procesu v „ekonomickém tableau“ vychází Quesnay z myšlenky „přirozeného řádu“. Hospodářský život pojímá jako přírodní proces. Svůj ekonomický systém buduje na poznanku o ekvivalentnosti směny, která právě odpovídá „přirozenému řádu“. Rovné hodnoty se směňují za rovné hodnoty. Hodnota je určována výrobními náklady. Směna nemůže tedy být zdrojem bohatství. Tím je podlomena merkantilistická teorie a Quesnay správně přenáší ekonomické zkoumání ze sféry oběhu do sféry výroby. Za výrobu však považuje pouze zemědělství. V průmyslu se nevytvoří, neboť bohatství, tam se pouze „vydělává“. Zisk průmyslníka je odměnou za vedení podniku zahrnutou do výrobních nákladů. Pouze v zemědělství se vytváří více, než bylo do výroby vloženo. V zemědělství se násobí bohatství, v průmyslu jen sečítává. Průmysl spojuje již vytvořené suroviny ve výrobek. V zemědělství dochází k „tvoření“, protože tam pracuje sama příroda. Přebytek vytvořeného nad vloženým je tzv. čistým produktem. V tomto „čistém produktu“ zkoumá Quesnay vlastně nadhodnotu, i když jde pouze o jednu z forem nadhodnoty. Náklady výroby dělí na „roční zálohy“ a „původní zálohy“. Správně tedy rozlišuje dvě části produktivního kapitálu. Při zkoumání procesu reprodukce vychází z existence tří společenských tříd. Dělení společnosti na třídy vyvozuje z ekonomiky. Jde především o tzv. produktivní třídu, do které zahrnuje všechny osoby činné v zemědělství, dále o třídu vlastníků žijící z bezpracných důchodů a o „sterilní třídu“, tj. příslušníky těch odvětví národního hospodářství, v kterých se netvoří „čistý produkt“. Quesnay správně analyzuje oběh společenského produktu jako oběh mezi různými třídami. Při rozboru pro-

cesu reprodukce používá metodická východiska odpovídající povaze látky. Rozehírá prostou reprodukci, počítá se stálostí cen, abstrahuje od zahraničního obchodu a bere společenskou výrobu v celku.

Quesnay napsal z politické ekonomie poměrně málo prací. Nepůsobil však pouze svými pracemi. Seskupila se kolem něho celá plejáda ekonomů, kteří vytvořili první „ekonomickou školu“. Nazývali se ekonomisté a později byli nazýváni fysiokraty, a to podle termínu, který použil jeden z příslušníků této školy Dupont de Nemours v názvu výboru z Quesnayových prací (*Physiocratie ou constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain*, 1767). Quesnayovi žáci vysoce oceňovali názory svého učitele. Mirabeau starší napsal, že pravý základ společenského zřízení byl dán třemi velkými objevy: vynálezem pisma, objevem peněz a Quesnayovým „tableau économique“. Politická ekonomie byla v té době na versaillském dvoře módou, takže vedle Quesnayových žáků chodily do podkrovní versailského zámku poslouchat Quesnayovy názory i dvorní dámy. Quesnay však značně postarádal odporce pro své názory, a proto sám psal předstráné útoky proti svému systému a pak je vyvracel. (Jde o *Pojednání o výhodách průmyslu a obchodu a o plodnosti třídy považované za sterilní*, uvedený výbor z Quesnayových spisů, str. 104.)

„Tableau économique“ má řadu nedostatků a je již dávno překonáno. Dokonce i z Quesnayova hlediska má některé chybné předpoklady a závěry. Bylo by snadné vyvracet dávno vyvrácené omyly fysiokratů a ukazovat nutnou historickou omezenost jejich názorů. Jde však především o to poznat klady a význam fysiokratů pro vývoj politické ekonomie i pro vývoj společenský.

Fysiokrati značně přispěli k rozvoji politické ekonomie jako vědy. Podstatnou jejich zásluhou je provedení analýsy kapitálu, i když v historicky omezeném rámci. Francouzský lékař a ekonom, fysiokrat Quesnay, spolu s anglickým lékařem a ekonomem Pettym se právě proto stali nositeli velmi čestného titulu „otcové politické ekonomie“. Quesnayovi, hlavně fysiokratů, jak ukázal Marx, přísluší tento titul tím více, že Quesnay jako první podal metodický a ucelený výklad kapitálu a kapitalistického výrobního způsobu a že neprováděl tento výklad pouze příležitostně jako Petty. (*Dopisy o Kapitálu*, I. c., str. 242). Fysiokrati podlomením merkantilistické teorie, že zisk vzniká z oběhu, položili základy k analýze kapitalistické výroby. Provedli v ekonomickém zkoumání rozhodující obrát o oběhu k výrobě. Přitom formy výroby zkoumají materialisticky, i když nehistoricky, jako „formy vyplývající z přírodní nutnosti samé výroby, nezávislé na vůli, politice atd.“ [K. Marx, *Teorii přibavočnoj stóimosti* (IV tom *Kapitála*) I, GIPL, Moskva 1954, str. 10]. Fysiokrati správně abstrahují od vnějších neekonomických okolností. Zkoumají výrobní vztahy v „čisté podobě“. V tom je velký metodický přínos odstraňující subjektivismus z politické ekonomie. Stanovili řadu správných předpokladů pro zkoumání procesu reprodukce a geniálně zobrazili tento proces v „ekonomickém tableau“. Pokusili se analyzovat podstatu nadhodnoty, i když pro ně existuje v jediné formě jako renta. Podle tohoto hlediska určili odpovídající kritérium pro produktivní práci. Obrátili pozornost k produktivnímu kapitálu a analysovali tento kapitál.

Přestože fysiokrati byli těsně spojeni s vládnoucí feudální třídou, jejich názory působily proti této třídě a staly se součástí ideové přípravy francouzské buržoasní revoluce. Fysiokrati si neuvědomovali, že vypracovali „první systematickou koncepci kapitalistické výroby“. Marx o tom vhodně poznamenává: „Nálepka soustavy se liší od nálepek jiných zboží mimo jiné tím, že napaluje nejen kupce, ale často i prodavače. Sám Quesnay a jeho nejbližší žáci věřili ve svou feudální firmu tak, jako v ni dosud věří naši školometi“ (Marx, *Kapitál*, II, SNPL Praha, 1955, str. 376).

Výbor z Quesnayových prací významně doplňuje poměrně chudou řadu česky vydaných knih z dějin ekonomických teorií. Studium Quesnaye a dějin ekonomického myšlení vůbec přináší pro práci v politické ekonomii mnoho podnětů a metodických pokynů. Přispívá i k lepšímu znalostem marxistické ekonomie, kterou nelze hluboce zvládnout bez důkladného pochopení předechozího vývoje. Studium Quesnayových názorů si objasníme také jeden z klíčových bodů vývoje politické ekonomie — dobu, v které se politická ekonomie začíná konstituovat jako věda.

Překladatel Dr. Vojtěch Zamarovský doplnil knihu velmi dobrým úvodem a podrobnými poznámkami. Z úvodu si čtenář utvoří obraz o době, v které Quesnay psal, dozví se mnoho zajímavého o životě tohoto slavného vědce a je poučen o významu fysiokratismu pro politickou ekonomii.

Jiří Novozámský